

Antoine Bodar

**UIT DE
EEUWIGE
STAD**

AMBO | AMSTERDAM

INHOUD

Eeuwige Stad	7
De Anima en de Europese idee	12
Karel van Habsburg	20
Leeuw van Münster	24
Christelijke wortels	27
Europa	32
Joannes Paulus II	34
Revolutionair conservatief	46
Rouw om Joannes Paulus Magnus	48
Benedictus Fortis	55
Waarheid en liefde	62
Hoop doet leven	66
Regensburger rede	79
Wetenschap en natuurwetenschap	82
Gezicht van God	86
Kerk	89
Liturgie	97
Gezegend gardenier	101
Oude Mis	112
Knielende houding	122
Profetendom	129
Pelgrimstocht als meditatie	132
Verlos ons van beterweters	138
Het ene Boek	151
Betrekkelijkheid	154
Protestant of Katholiek	157
Katholiek van bijnaam	162
Protestante ijver en Katholieke rijkdom	165

Bevordering van oekumene	170
Getuigen in oekumene	173
Spirituele oekumene	184
Van naam gezegend	187
In en om Sint Jan	190
Het kerkgebouw blijft teken	196
Klokken en kunstenaars	203
In en om Nederland	209
Buiten Rome	215
Binnen Rome	222
Vuur	226
Sport en religie	229
Rust als voorwaarde	233
Joodse broeders	243
Gibson's Passie	246
Rembrandt als Christen	248
Rinke Nijburg	253
In fierheid – en...en	258
Klemmende kwesties	265
Vervreemding	269
Rome uit en thuis	275
Hollands dagboek	281
Moeder of kind	286
Verantwoording	300

EEUWIGE STAD

I

Eeuwige Stad. Past niet meer Jerusalem dan Rome de naam van *Urbs Aeterna*? Waarom heet Jerusalem zo niet en Rome zo wel? Jerusalem heet veeleer gelukkig (*beata*) en aldus eeuwig. Rome heet kortweg eeuwig (*aeterna*).

Beide zijn steden. Beide zouden vanuit de geschiedenis althans aanspraak kunnen maken op de titel Stad zonder meer – Rome als centrum in het Christelijk wordende Europa, Jerusalem als vooraanstaand oord van Joden en Christenen en Moslims.

Wat eeuwigheid aangaat, is het eeuwige Jerusalem te onderscheiden van het eeuwige Rome. Want overdrachtelijk blijft Jerusalem eeuwig, terwijl Rome ook overdrachtelijk niet eeuwig blijft.

De Kerk is voertuig. Zij belijdt niet gelijk te staan aan het rijk van God maar leert wel de enige Kerk van Christus te zijn – niettemin bevestigend dat buiten haar delen van heiliging en waarheid bestaan (cf. LG 8). Stellig is zij ervan overtuigd in de hemelse heerlijkheid te worden voltooid wanneer de mensen samen met de wereld in Christus zullen worden hersteld (cf. LG 48). Bij het Laatste Oordeel evenwel zal de Kerk als middel niet meer nodig zijn. Haar leden zullen samenvallen met het gehele te berechten mensdom. Voor alle mensen immers is Jesus eertijds als enige Verlosser gekomen en ten behoeve van ons allemaal zal Hij eens als Rechter wederkomen.

Als werkelijkheid van heden is noch Rome noch Jerusalem voorbeeld.

Jerusalem is verdeeld en getuigt ondanks heiligdommen van de drie Abrahamitische godsdiensten eerder van oorlogzuchtigheid dan van vredelievendheid. Nochtans heeft in en nabij Jerusalem Gods Zoon vertoefd. Jesus Christus heeft daar de liefde gepredikt, de voltooiing van de Schriften in Hem als Messias onderricht (cf. Lc 24,27),

menigeen getroost en genezen, het brood gebroken en gedeeld. Hij is daar verguisd en veroordeeld en gezeseld en gestorven en begraven en opgestaan. Hij is daar verschenen aan Zijn volgelingen. Hij is vandaar naar Zijn Vader in de hemel teruggekeerd.

Rome is even genotzuchtig als Amsterdam en lijkt niet minder omkoopbaar dan Napels – in weerwil van het midden van de Moederkerk met haar basilieken en talloze kerken en kloosters.

Toch hebben eerste Christenen hier met hun bloed getuigd van Jezus als de Heer. Hier is Petrus gekruisigd. Hier is Paulus onthoofd. Hier bevinden zich hun graven samen met talloze andere van andere martelaren.

Als beeld is Jerusalem alleszins levend. Zij verbeeldt Christus' zegevierende bruid en zij verbeeldt in enen de hemel, de gelukzaligheid (*beatitudo*) die de hemelingen blijvend genieten in Zijn aangezicht.

Urbs Jerusalem beata, dicta pacis visio, quae construitur in caelis vivis ex lapidibus, angelisque coronata sicut sponsa comite. Vesperhymne bij herinnering aan de wijding van het kerkgebouw: Gelukzalige Stad Jerusalem, die visioen van vrede heet – gij zijt in de hemelen uit levende stenen opgebouwd en door engelen bekroond als de bruid door haar bruidegom.

Als beeld leeft Rome niet minder dan Jerusalem. Zij verbeeldt Christus' pelgrimerende bruid en zij verbeeldt in enen de aarde, de gemeenschap (*communio*) die geroepen blijft van Hem te getuigen.

O Roma felix, quae tantorum principum es purpurata pretioso sanguine, excellis omnem mundi pulchritudinem non laude tua, sed sanctorum meritis, quos cruentatis iugulasti gladiis. Vesperhymne bij herdenking van de patronen van Rome Petrus en Paulus: O gelukkig Rome, in purper getooid door kostbaar bloed van zo heldhaftige getuigen – gij overtreft alle schoonheid van de wereld, evenwel niet om uw eigen roem maar door dienstbaarheid van de heiligen, door u geslacht met zwaarden bevekt door bloed.

II

Niet Jerusalem maar Rome heet Eeuwige Stad. Voorts luidt het spreekwoord niet: 'Alle wegen leiden naar Jerusalem'. Neen, het leert: 'Alle wegen leiden naar Rome' (*Omnes viae Romam perducunt*). Ik zeg niets nieuws, zoals ik nog nooit iets nieuws heb beweerd. Ik stel slechts vast. Voorts dit: Een gezegde ontstaat niet zo maar en blijft niet zo maar.

Laatst in een televisieprogramma hoorde ik een tamelijk wakkere presentator tegen de gast na mij zeggen dat alle wegen nu eenmaal naar Rome leiden. Maar toen ik meteen dat gesprek onderbrak en hem bijviel dat zulks kennelijk altijd het geval is, keek hij me alleen verbouwereerd aan. Dit ter zijde.

Ter zake: Hoe zo Rome *Urbs Aeterna*?

In de eeuw vóór Christus' geboorte heeft de dichter Albius Tibullus klaarblijkelijk als eerste – terloops overigens – Rome Eeuwige Stad genoemd: *Romulus Aeternae nondum formaverat Urbis moenia* (Romulus had nog niet de muren van de Eeuwige Stad opgericht). De eerbetuiging van eeuwigheid jegens Rome weerklinkt bij de tijdgenoten Ovidius en Horatius en Vergilius. De titel is dus van heidense oorsprong en heeft niets van doen met martelaren van het enig ware geloof, het Christendom, later. Aanvankelijk zou zelfs de versiering 'eeuwigheid van stad', de heidense benaming Eeuwige Stad, door sommige vaders van de Kerk als God lasterend zijn afgewezen. En hoe zeer zouden met name protestanten het met deze afwijzing ook heden eens willen zijn.

Bestaat geen overeenkomst tussen de door die voortreffelijke dichters voorgestane eeuwigheid van Rome en die van de vroege Christenen nadien? Toch wel. De *aetas aurea* (het gouden tijdperk) van keizer Augustus toen, de tijd van vrede en gerechtigheid, keert terug met het rijk Gods – in Christus al aangevangen maar voltooid in volledig herstel bij het Laatste Oordeel. Het nieuwe gouden tijdperk (het rijk Gods) is dus niet meer Rome. Niettemin kent Rome – de Kerk althans – als roeping naar het wordende gouden tijdperk te wijzen. Rome heeft tot taak, eeuwig hetend, naar eeuwigheid te verwijzen en aldus naar de Eeuwige, de drie-ene God Die Vader en Zoon is en Heilige Geest.

Rome als hoofdstad van Italië verdient niet de titel Eeuwige Stad, al zullen wederom protestanten met Oscar Wilde evenmin volledig kunnen instemmen wanneer hij in *Urbs Sacra Aeterna* dicht: 'And now upon thy walls the breezes fan/ (Ah, City crowned by God, discrowned by man!)/ The hated flag of red and white and green./ When was thy glory!' [...] Nay, but thy glory tarried for this hour,/ when pilgrims kneel before the Holy One,/ the prisoned shepherd of the Church of God.'

De van de Oudheid overgeleverde naam Eeuwige Stad is door Christenen overgenomen. Hij duidt de van bloed purper gekleurde plaats waar de graven van de martelaren zijn met als meest vereerde dat van Paulus en dat van Petrus.

Ambrosius, bisschop van Milaan in de vierde eeuw, haalt Matteüs (16,18) aan in zijn commentaar op Psalm 40: 'Gij zijt Petrus en op deze steenrots zal ik Mijn Kerk bouwen en de poorten der hel zullen haar niet overweldigen' – de tekst waarvan het eerste deel de koepel van Michelangelo boven het graf van de apostel op de Vaticaanse heuvel siert: *Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo Ecclesiam Meam*. En Ambrosius vervolgt: *Ubi ergo Petrus, ibi Ecclesia. Ubi Ecclesia, ibi nulla mors, sed vita aeterna*. (Waar dus Petrus, daar de Kerk. Waar de Kerk, daar geen dood maar eeuwig leven.)

Elders, in de hymne *Aeterne rerum Conditor* (Eeuwige Schepper van het al), nog altijd gebeden in zondagse Laudens, schrijft de Kerkvader: *Hoc nauta vires colligit pontique mitescunt freta; hoc, ipse petra Ecclesiae, canente, culpam diluit*. (Dan voelt de schipper frisse kracht en de branding van de zee wordt rustig; dan weent bij het horen van het kraaien van de haan de rots der Kerk en berouwt zijn schuld.) Petrus, de schipper, de rots – zwak maar in Christus, Die de rots stut, sterk (cf. 2 Kor 12,9). Wat opgaat voor Petrus zelf, gaat op voor de opvolger van Petrus. Zoals de paus zijn dienstbare dienst ontleent aan Christus de Heer, zo ook de zetel van het Petrusambt zijn erenaam *Urbs Aeterna*.

Ambrosius' jongere tijdgenoot Augustinus, bisschop van Hippo, schrijft het boek *De civitate Dei* waarin hij twee civitates of gemeenschappen dan wel staten of steden of rijken onderscheidt. Het zijn de stad van de aarde (*civitas terrena*) en de stad van God (*civitas Dei*). In het rijk van God heerst de liefde van en tot God (*amor Dei*). In het rijk van de aarde heerst alleen de eigen-liefde (*amor sui*). Beide staten blijven in wedijver met elkaar zoals tarwe en onkruid samen opgroeien in het Evangelie (cf. Mt 13,24-30). Zoals bij de oogst onkruid van tarwe wordt gescheiden, zo ook op de Jongste Dag de ene gemeenschap van de andere, de verdoemden van de verkorenen. Zoals tarwe zal worden aangewend en onkruid verbrand, zo zal de staat van God overwinnen en de staat van de aarde teloor gaan.

De eigen-liefde van de *civitas terrena* gaat tot de verachting van God (*amor sui usque ad contemptum Dei*). Is daarvan Rome niet het teken? Is Rome niet geboren uit de broedermoord van Romulus op Remus en heeft zij niet talloze ongerechtigheden begaan? Niettemin plaatst Augustinus tegenover Rome als teken van de *civitas terrena* Rome als teken van de *civitas Dei*. Tegenover de tijdelijke stad van steen staat de Eeuwige Stad van spiritualiteit. Waarom?

Toen Rome in 410 door de Visigothen onder leiding van Alaric was

veroverd, beschuldigden heidenen Christenen van de neergang. Zou de heidense cultus van de vele goden zijn gebleven, de Stad zou niet zijn ingenomen. Die aanklacht is overigens hardnekkig gebleken. Edward Gibbon valt feitelijk deze aanval bij in zijn opus magnum dat vanaf 1776 verschijnt. In *Decline and Fall of the Roman Empire* wijt de Engelse historicus Rome's ondergang niet alleen aan luiheid en weekheid en verwijfdheid van de Romeinse burgers maar ook aan de Christenen wier geloof hen meer zou doen richten op het leven na de dood dan vóór de dood, terwijl zij voorts – in verhouding althans – meer vredelievend zouden zijn dan de heidenen voorheen.

Augustinus beperkt zich niet ertoe de oude eeuwigheid van Rome tegenover de nieuwe eeuwigheid van Rome te stellen maar herinnert in enen aan de rampen die evengoed het Romeinse imperium hebben getroffen in de nog heidense Oudheid. In een preek (*Sermo LXXXI,9*) vat de Kerkvader zijn oordeel omtrent de vermeende teloorgang door toedoen van de Christenheid als volgt samen: 'Rome vergaat juist niet. Zij wordt juist gegeseld niet vernietigd, juist getuchtigd niet verwoest. Rome vergaat juist niet, als Romeinen niet vergaan. Want zij zullen niet vergaan, als zij God zullen loven. Zij zullen vergaan als zij God zullen lasteren. Want wat is Rome behoudens Romeinen?' (*Forte Roma non perit. Forte flagellata est non interempta, forte castigata est non deleta. Forte Roma non perit, si Romani non pereant. Non enim peribunt, si Deum laudabunt. Peribunt, si blasphemabunt. Roma enim quid est nisi Romani?*)

Het is aanvankelijk door Augustinus' *De civitate Dei* dat Rome in vernieuwde zin Eeuwige Stad heet – zetel van Petrus' opvolger, de bisschop van de *Urbs Sacra Aeterna*, de plaatsbekleder op aarde van Christus, Wiens Kerk geroepen is te getuigen van de liefde Gods tot de voleinding van de tijd (*amor Dei usque ad consummationem saeculi*).

DE ANIMA EN DE EUROPESE IDEE

I

Vanuit het voor mij geopende venster kijk ik uit op de kerk van Santa Maria dell'Anima, wend ik de blik naar omlaag, dan treft het huise-lijke binnenplaatsje, en wend ik de blik wat omhoog, dan prijkt daar de slanke en bijna sierlijke campanile, bekroond met de dubbele adelaar – het wapen van de Habsburgers, tot 1918 beschermheren van dit pauselijke college dat sedert 1859 door toedoen van paus Pius IX en keizer Frans Joseph huis is voor priesters, afkomstig uit de landen die eertijds behoorden tot het Heilige Roomse Rijk.

Is mijn venster gesloten – en dat is meestijds zo – dan zie ik vanachter mijn schrijftafel in het raam van glas-in-lood in het ene medaillon de Goede Herder met een schaap op Zijn schouders weergegeven – het uit de vroeg-Christelijke periode bekende type – en in het andere het wapen van hem die deze kamer in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw heeft bewoond. Onder in het raam links zijn wapenspreuk *vitam impendere vero* (het leven besteden aan het ware) en rechts het stichtingsjaar 1938 en zijn naam Josephus Wilpert.

Daarmee eindigt zijn aanwezigheid niet in dit vertrek. Want terzijde van de vensternis, die even dik is als de muur van dit gedeelte van het huis dat teruggaat tot de vijftiende eeuw, hangt zijn portret:

Een grote man met schrandere blik te halven lijve in geklede jas, volledig in het zwart behoudens de priesterboord en het Germaanse hoofd.

Wilpert, geboren in 1857 te Eglau in Silezië en gestorven in 1944 te Rome, wijdde zijn leven aan vooral de ikonografie van de vroeg-Christelijke monumenten in de Eeuwige Stad – catacomben, sarcofagen, bedehuizen – en deed daarvan verslag in kloeke boeken, vanaf 1926 als hoogleraar aan het pauselijke instituut voor Christelijke archeologie hier ter Stede.

In 2007 zal hij anderhalve eeuw geleden zijn geboren en ter gelegenheid daarvan zal in dit priesterhuis – kortweg de Anima geheten – een colloquium worden gehouden.

Ook deze kamer, mijn tijdelijke onderkomen nu, zal deel uitmaken van die geleerde herdenking.

Zo kent elke plek in huis en kerk haar geschiedenis die nooit doet verstoffen maar altijd verkwikken. Want de vorigen roepen de volgenden op de eer van de Anima-instelling te handhaven en indien mogelijk voort te zetten.

II

Naast priestercollege heeft de stichting Santa Maria dell'Anima twee taken die ouder zijn:

In 1350, toen alleen nog maar de resten van het stadion van Domitianus de huidige Piazza Navona markeerden, is hier een gastenhuis met kapel ingericht waar armen en pelgrims uit het noorden een onderdak konden vinden. Vandaar de toewijding van het hospitiium aan Maria de Anima (Maria van de zielen), de plaats waar in de Oudheid waarschijnlijk de dieren voor het stadion verbleven – de *animales*.

In 1444 wijst paus Eugenius IV daarenboven de Anima aan als behuis voor de zielzorg van alle *Allemani* te Rome (Duits-sprekenden – daartoe ook gerekend Nederlands en Vlaams), als eigen plek dus voortaan van alle noorderlingen in de Eeuwige Stad. Eerder al, op 21 mei 1406, plaatst paus Innocentius VII de Anima onder rechtstreekse bescherming van de Heilige Stoel. Kerkrechtelijk is de instelling sedertdien *pauselijk*. En dat zeshonderdjarig jubileum is dit voorjaar groot gevierd met Missen, concerten, ontvangsten, een internationaal colloquium en een audiëntie bij de paus.

In zijn toespraak memoreert Benedictus XVI de drie taken van de Anima, waarvan altijd de viering van de liturgie en de daartoe behorende zielzorg de eerste moet zijn en waarvan de uitstraling nog eens versterkt wordt door het kerkgebouw uit de zestiende eeuw waar zo veel sporen van het Heilige Roomse Rijk nog zijn te vinden.

Maar dan wijkt hij van zijn tekst af en haalt vrij sprekend herinneringen op aan de tijd dat ook voor hem zelf de Anima zijn thuis was:

De periode vanaf oktober 1962 tijdens het Tweede Vaticaans Concilie, toen Joseph Ratzinger als theologisch adviseur de Keulse aartsbisschop Frings ter zijde stond en zij samen tijdens de vier zittingsperioden hier in huis verblijf hielden.

‘Alleen al de intieme ingang met het klaterende watertje, de stilte en de blik op de kerk, dat had iets roerends. De veelhoekige gangen waaruit zo veel geschiedenis spreekt, zo veel hartelijkheid en zo veel menselijkheid.

Beneden in de bibliotheek is de Duitse bisschoppenconferentie toen wekelijks samengekomen zodat wezenlijke conciliebesluiten daar tot rijping zijn gekomen.’

Zo de paus – die verder over de rust en waardigheid van de kerk spreekt, waar ‘de blik op het graf van Adriaan VI ons deed bevroeden hoe zware tijden de Kerk weliswaar kent maar die God toch doet te boven komen’.

In januari 2005 had kardinaal Ratzinger de Anima nog aangedaan voor een Eucharistieviering en een aansluitende ontvangst. Hoewel ook toen aan hem voorgesteld, behoort ik niet tot het type dat zelf een gesprek probeert aan te knopen.

Nu in mei 2006 is de omstandigheid nog eens helemaal veranderd. Wachten in de Sala Clementina van het Apostolische Paleis met lakeien en fotografen – zoals anderen zelf gekleed in voor mij onwennige soutane met knellende boord.

De lampen gaan aan, de paus treedt binnen en zet zich op de troonzetel. Eén voor één worden wij – zestien priesters, vier zusters, bestuurs- en personeelsleden – door de rector aan Benedictus voorgesteld.

In 2000 was me dat eens gebeurd met Joannes Paulus in de Vaticaanse basiliek. Toen die nog steeds robuuste en ietwat overweldigende figuur, moeiteloos middelpunt van San Pietro.

Nu de verzorgde en vooral bescheiden geleerde, in zekere verontschuldiging om het ambt waartoe hij is geroepen.

Meer dan in de Anima anderhalf jaar eerder beleef ik deze begroeting als ontmoeting.

De paus vraagt vanwaar ik kom en wat ik doe. Hij knikt alleen wanneer ik hem zeg over *Dominus Iesus* te schrijven – het in het jubeljaar 2000 door hem zelf als prefect van de Congregatie voor de Geloofsleer ondertekende document over de uniciteit en universaliteit van Jesus de Christus.

Zelf ben ik geen feestvierder. Of liever: Ik houd van het feest, wanneer mij de reden aanstaat.

Dan onderbreekt het feest het dagelijkse leven, zoals de liturgie dat elke dag doet (of ten minste elke week op zondagochtend). Maar laat die onderbreking even zijn, vooral niet lang.

De Anima-feesten zijn vele en vragen hun tijd. Is feesten niet vermoeiender dan werken en ontnemen die niet evenzeer denken als dat zij traagheid bevorderen?

Na de pauselijke audiëntie op 12 mei zijn vooravond en ochtend van 21 mei tweede hoogtepunt.

De bloemenpracht, waarmee de kerk hiertoe is opgetuigd, ken ik alleen uit mijn jeugd – lang geleden – toen ook Nederlandse katholieken nog de uitbundigheid kenden die meer nog dan Italianen Oostenrijkers eigen blijft. En ofschoon ons huis evenzeer Duitsers als Oostenrijkers toebehoort, is mét de wisseling van de Duitse rector twee jaar geleden naar de Oostenrijkse van nu de sfeer volledig gewijzigd. En in de geest van Oostenrijk – niet het huidige maar dat van het keizerrijk van vóór de Eerste Wereldoorlog – zijn de jubileumfeestiviteiten van 2006.

Waren niet de Habsburgers de beschermheren hier van weleer en hebben we hier niet kortelings nog de zaligverklaring van Karel van Oostenrijk hartstochtelijk meegevierd? Zelfs België, toch al weer sinds 1830 los van Nederland, heet hier in de Anima weer Spaanse Nederlanden – immers destijds beheerst door de Habsburgers.

Is dat alles alleen gebleven nostalgie of opgegraven waan? Ik zelf beleef dat niet zo. Het is mijns inziens niet de politieke macht van de Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie, het rijk zonder grenzen met de vele talen en culturen en toch de ene keizer (Frans Joseph) wiens portret ten voeten uit de meest representatieve ruimte van het huis bekroont, maar het culturele gezag van Midden-Europa van welker dat in de Anima wordt gekoesterd en bevorderd.

Het is de herinnering aan het oude Europa van Joseph Roth en Stefan Zweig dat ik althans mij hier in nachtelijk lezen in geheugen tracht terug te roepen na vorige zomer [van 2005] daar in Wenen weer eens te hebben rondgekeken. Daarom ook las ik de jonge hagiografie van Eva Demmerle over de laatste in 1918 verdreven keizer en bezocht afgelopen winter, zij het betrekkelijk bij toeval, diens ballingengraf op Madeira.

Opdat Europa haar Christelijke wortels kan terugvinden, volstaat het niet vooral Frankrijk en Engeland te betrachten en onderwijl te kijken naar Noord-Amerika maar moet het gehele continent Europa worden heroverwogen.

In dat perspectief kan ik heel wel omgaan met deze zeshonderdjarige vestiging in de Eeuwige Stad die het verleden geenszins verdroomt maar wel als leidraad durft kiezen voor de culturele eenwording van Europa in verscheidenheid – zonder dus voorbij te gaan aan de grote gaven die het Christendom heeft geschonken en schenkt.

Wil het zo genoemde oude continent levensbevattelijk élan als geheel terugkrijgen, dan zal het zich ook moeten richten op zijn middelen – met het grote aantal Duitstalige Europeanen en het helemaal niet geringe aantal Polen.

Voor mij als Nederlander, die in Italië leeft maar evengoed het vaderland regelmatig aandoet en die voorts in Rome door huisgenoten en bezoekers Centraal-Europa steeds beter leert kennen, is het nagenoeg niet uit te leggen dat wij in mijn geboorteland nog steeds met de rug naar het continent zijn gekeerd en nog steeds van over de Atlantische Oceaan het heil (welk heil?) verwachten, allemaal ons oefenend in Engels dan wel Amerikaans – zo niet alleen onze eigen taal verwaarlozend maar ook onze continentale verbindingen hier veronachtzamen.

IV

Het Animajubileum maakt bij mij het verlangen vuriger naar de Europeanisering van Europa.

Zo is het concert, gegeven door koor en orkest van de kathedraal van Graz, niet alleen een feestelijke bijdrage uit het tegenwoordig kleine Oostenrijk maar doet het mét Haydn en Mozart vroeger verbroederend zelfvertrouwen gewaar worden.

Zo geschiedt het met de pontificale Hoogmis, waarin de verbinding met ‘onze’ eigen paus nog eens wordt benadrukt.

Zo gebeurt het bij de vele keren dat de glazen worden geheven.

Zo gebeurt het met de uitvoering van bijna vergeten werk van de Brabantse componist Christiaan van der Ameijden, eertijds verbonden aan de Cappella Sistina en collega van Giovanni Pierluigi da Palestrina, in 1605 begraven in de Anima. Zijn gedenksteen bevindt zich hier nog steeds zoals van zo vele andere Rome-gangers uit Zuidelijke en

Noordelijke Nederlanden, uit Duitse landen in meest brede zin en zelfs uit Scandinavië.

Dat concert, gezongen door een Nederlands ensemble, is tevens de verlate herdenking van zijn vierhonderdste sterfdag en leidt in enen het derde en laatste hoogtepunt van de feestelijkheden in – het internationale colloquium rond de geschiedenis van deze instelling – beneden in de bibliotheek van het college, rond de vorige eeuwwisseling gebouwd als ontvangstzaal om de georganiseerde bedevaarten naar de *Urbs* te kunnen herbergen.

Opnieuw herleeft het oude Europa en dus de Europese idee, hetgeen niet voltooid maar onvoltooid verleden tijd kan beduiden: Santa Maria dell’Anima als eerbiedwaardige schakel in de wil tot vereniging van het ene Europa met de Turken blijvend buiten dan wel toch met-tertijd binnen ons zo begiftigde continent.

De juichstemming geldt natuurlijk lang niet voor alles van het verleden, zoals blijkt uit de meest amusante voordracht van de tien over twee dagen.

Ik heb uitsluitend gekregen over mijn verbazing dat het priesterkoor van de huidige kerk, in 1542 gewijd, in de achttiende eeuw zo is verguld in de stijl van de Barok en meer decor voor operette werd dan voor liturgie, zo mij deze oneerbiedigheid is vergund.

Het grote grafmonument van ‘onze’ paus is sedertdien helemaal ingevoegd in krullerige wandversiering en het grafmonument van de enige door hem gecreëerde kardinaal, Willem van Enckenvoirt uit het Brabantse Mierlo, is zelfs wegens de verpronking naar de achterzijde van de kerk verplaatst.

In die zo veruiterlijkte periode fungeerde het kerkgebouw helemaal niet meer als bedehuis voor armen en pelgrims en hier wonende gelovigen uit ‘onze’ streken maar vooral als hofkerk van de Habsburgers, als schouwtoneel van de hofstoet waar even rijkelijk als uitbundig naast kerkelijke vooral keizerlijke hoogtijdagen werden gecelebreerd.

Bij zo’n gelegenheid verdwenen de Anima-kapelanen uit het priesterkoor naar het kerkschip om hun plaatsen daar af te staan aan de keizerlijke gezant met zijn gevolg.

En zoals hoog aan de Anima nog altijd in steen het wapen van keizer Maximiliaan I op gelijke hoogte prijkt met dat van paus Adriaan VI, zo zal dat in die eeuw niet anders zijn geweest met ei-

gentijdse eretekenen – de soberheid van de Renaissance-gevel verborgen achter opschik van tapijten en damast en met – natuurlijk – de gezamenlijke wapenen van regerende paus en regerende keizer samen.

Vermaard hoogtepunt van de Habsburgse pronkzucht is de rouw om keizer Leopold I in 1705. Bernini's leerling Carlo Fontana had daarvoor nagenoeg de hele kerk omgebouwd tot één geweldige katafalk (een plezierige prent is daarvan bewaard gebleven). Ook kanonnen kregen daarbij hun ceremoniële plaats, zelfs zo dat op vernuftige wijze niet een kogel maar wierook uit hun vuurmonden trad – ritueel als louter theater.

Aan het einde van de achttiende eeuw is Santa Maria dell'Anima uit deze droom ontwaakt met de plundering van de kerk door de troepen van Napoleon die meteen de sacristie – nog immer een juweel uit de Baroktijd en weldra te restaureren – inrichtten als paardenstal.

Zo verkeert het steeds. Want wat bracht de instelling na de Eerste Wereldoorlog, toen geen van beide keizerrijken, noch het Oostenrijkse noch het Duitse, nog bestonden en berooide republieken werden waardoor alleen verleden roem de Anima nog restte?

Stellig is de periode nadien tot voorbij de Tweede Wereldoorlog het meest getekend geworden door het rectoraat van Alois Hudal, in 1933 door Eugenio Pacelli in de Anima tot bisschop gewijd. Hij trachtte niet alleen in schriftuur het meest schone van het Christendom en het minst lelijke van het nationaal-socialisme met elkaar te verenigen, hij vond het evenzeer passend eerst bedreigde Joden en later vluchtende nazi's te verbergen.

Hij zou, vernederd en verbitterd, Rolf Hochhuth het toneelstuk *Der Stellvertreter* – de veroordeling van paus Pacelli (Pius XII), voor het eerst te Berlijn in 1963 opgevoerd – hebben ingegeven.

Over Hudal verschijnt over niet te lange tijd een internationale bundel, waaraan ook schrijver dezes meewerkt, zoals ook een even internationale bundel over het deftige jubileum-colloquium, hier dit voorjaar gehouden, spoedig het licht zal zien.

Zo gaat de geschiedenis voort en pogen we ons door de geschiedenis te laten bezielen maar tevens van haar te leren opdat zij zich niet behoeft te herhalen maar verder voorwaarts voort-gaat in cultuur en Christendom die beide – met elkaar vervlochten – weliswaar terugvallen kennen maar bedoeld blijven de wereld tot voorbeeld te zijn.

Wanneer ik 's-nachts probeer te slapen terwijl de beide ramen van mijn kale kamer in dit jaargetijde openstaan achter de gesloten luiken, beluister ik het klaterende water (het pauselijk bezongen wtertje van weleer) dat neerdaalt in de oude sarcofaag die nog altijd als bekken dient.

Zo hoor ik nu elke nacht in het levende water van elke dag de troostende liefde van alle eeuwigheid – zoals toen in de jaren zestig van de vorige eeuw de theoloog Ratzinger en in de jaren dertig de archeoloog Wilpert en zoals zo vele anderen vóór hen en ik nu en zo velen ná mij – allemaal knechten van de Kerk die mogen wonen in dit even pontificale als continentale college, het hartelijke huis van Midden-Europa, toegewijd aan de Moeder Gods en onder haar bescherming gesteld, Santa Maria dell'Anima.